

เจดีย์เก่าวัดอนัมนิคายาราม : รูปแบบและความหมายของสถาปัตยกรรมหลายสถานะ

Old Chedi of Wat Anam Nikayaram : Styles and Meanings of Various Architectural Statuses

Received : November 5, 2023

Revised : April 2, 2024

Accepted : April 17, 2024

อานูภาพ จันทรัมย์พร¹

Arnuphap Chantharamporn¹

1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประยุกต์ศิลปศึกษา คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อีเมล : chantharamporn_a@su.ac.th

1 Assistant professor Dr., in Applied art department, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University,

E-mail : chantharamporn_a@su.ac.th

บทคัดย่อ

พื้นที่ย่าน บางโพ กรุงเทพฯ ปรากฏร่องรอยความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และส่งผลต่อภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อม และชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีจากการเห็นถึงหลักฐานการมีวัดอนัมนิกายารามและการตั้งถิ่นฐานของชาวญวนในย่านนี้ ร่องรอยโบราณสถานและสภาพของหลักฐานที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการใช้พื้นที่ของชุมชนดั้งเดิมทั้งพื้นที่ของวัดเอง สุสาน เจดีย์ ถูกรื้อทำลายเข้ามาจากชุมชนแวดล้อมอันเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ การกลืนกลายไปของชุมชนดั้งเดิม ซึ่งเป็นพลวัตอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานและผสมกลมกลืนกันได้ คงอยู่แต่เพียงส่วนที่เป็นเขตอารามที่ได้รับการส่งเสริมสงวนไว้เป็นอัตลักษณ์ของพุทธศาสนานิกายญวนเท่านั้น โบราณสถานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเดิมและสัมพันธ์กับความเชื่อของวัด ถูกละลายทิ้งร้างและขาดการดูแลรักษา มีสภาพผุพังทรุดโทรมมาก เป็นผลให้นอกจากสภาพภายนอกของโบราณสถานสำคัญเสียหายและขาดการอนุรักษ์ให้เห็นความสำคัญแล้ว การแสดงถึงประวัติความเป็นมา ความหมาย หน้าที่การใช้สอย และความสำคัญที่เคยมีอยู่ เป็นสิ่งที่เลือนหายไปจากความทรงจำและการรับรู้ของชุมชน การศึกษาเพื่อกำหนดความหมาย หน้าที่ และรูปแบบที่แม่ชิตของโบราณสถานที่สำคัญ คือ เจดีย์เก่าบางโพ นั้น จึงทำได้ยากยิ่ง จากสภาพของความผุพังทรุดโทรมในปัจจุบันกลับสร้างความฉงนแก่ผู้พบเห็นหลายอย่างสู่การตั้งคำถามถึงสถานะและความสำคัญที่เปลี่ยนไปจากเดิมสาเหตุแห่งการละทิ้ง การรื้อทำลาย การกำหนดชื่อเรียกและหน้าที่การใช้สอยโดยตรง อีกประการหนึ่งคือ การเกิดรูปแบบของศิลปกรรมที่มาจากการผสมผสานกันอย่างหลากหลาย ชวนให้คิดถึงการเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีความนิยม ในระยะเวลาหนึ่ง หรือผสมผสานการต่อเนื่อง แก้ไขเพิ่มเติม ปรับปรุง จนเกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่สามารถนิยามได้ เป็นอย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาปัตยกรรมไทยเช่นนี้จึงนำมาสู่การตรวจสอบความแน่ชัดทางด้านรูปแบบในสถานะที่มองการเกิดสถาปัตยกรรมในลักษณะของการสร้างสรรค์นอกแบบแผนศิลปะประเพณี

คำสำคัญ : เจดีย์เก่า, วัดอนัมนิกายาราม, สถาปัตยกรรมหลายสถานะ

Abstract

The Bang Pho area of Bangkok shows signs of cultural diversity related to history and has affected the landscape, environment, and communities that exist today. This can be seen from the evidence of the Anam Nikayaram temple, the Vietnamese settlement, the traces of the ancient sites and the condition of the evidence related to the use of the area by the traditional community. The encroachment of temple areas, cemeteries, and pagodas from surrounding communities is a result of changes in ethnic identity. Assimilation of traditional communities which is one of the dynamics of cultures that can merge and blend together. Only the part of the monastery area that has been promoted is preserved as the identity of Vietnamese Buddhism. External historical sites related to traditional communities and related to the beliefs of the temple, it was still neglected, abandoned and lacked maintenance, leaving it in a very dilapidated condition. As a result, in addition to the external condition of important historical sites being damaged and their importance no longer visible. Mention of the history, meaning, function and importance that once existed has disappeared from the memory and awareness of the community. Studying to determine the exact meaning, function, and form of important ancient sites like the old Bang Pho Chedi is therefore extremely difficult. From the current state of decay and disrepair, it creates many doubts among those who see it, leading to questions about its changed status and importance. Reasons for abandonment, encroachment, direct designation of names and functions. Another thing is the emergence of art forms that come from various combinations. It invites you to think of a comparison with contemporary architecture that has been popular for a certain period of time or a combination of continuous modifications, additions, improvements until it becomes an architectural style that cannot be defined as any one thing in particular. This phenomenon that occurs in Thai architecture therefore leads to an examination of the clarity of form in a state where architecture is viewed as a creation outside of traditional art conventions.

Keyword : old pagoda, Anam Nikayaram temple, architecture in various states

บทนำ

สภาพพื้นที่ย่านบางโพโดยมองจากศูนย์รวมทางศาสนาของชุมชนโบราณ มุมมองในพื้นที่ของวัดอนัมนิการามหรือวัดญวนบางโพ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งพระนคร จุดเริ่มต้นหรือศูนย์กลางแรกเริ่มเมื่อมีชาวญวนอยู่อาศัยจึงน่าจะ เป็นอาณาบริเวณแถบนี้ โดยสัญลักษณ์ของการกำหนดความเป็นศูนย์กลาง ของชุมชนอย่างคล้าย ๆ กันกับชุมชนอื่นด้วย เป็นต้นว่า การมีหลักเมือง เสา หมดหมายประจำเมือง และเสาหมุดหมายประจำเมืองนั้นก็อยู่ภายในเจดีย์ เก้าริမ်ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา สิ่งที่น่าพิเคราะห์คือเมื่อมีการกำหนดหมุดหมาย ของชุมชนโดยมีพื้นที่ที่อยู่อาศัยกว้างขวางขยายตัวไปได้ทุกทิศ เหตุใดจึงเลือก กำหนดในพื้นที่ใกล้แม่น้ำ จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ย่อมต้องให้ความสำคัญ หรือความเกี่ยวข้องบางอย่างกับแม่น้ำและการสัญจรทางน้ำ สังคมชุมชนชาว ญวนเดิมอาจต้องการสร้างที่หมายอย่างโดดเด่นชัดในพื้นที่ของตน ซึ่งเป็น แนวคิดโดยทั่วไปของหลักเมือง หากเราพิเคราะห์ลักษณะรูปแบบของหลักเมือง ในเชิงลักษณะของการปักไว้เป็นสัญลักษณ์สำคัญ หรือเพื่อเป็นการกำหนดให้ สามารถหมายรู้ได้ นั่น การแสดงความเป็นเสาหลักอยู่ไว้นานานมักสร้างอาคาร ครอบทับไว้โดยยังแสดงให้เห็นเสาด้านในและสามารถเข้าไปใกล้ชิดเพื่อ ประกอบพิธีหรือเพื่อสร้างความรู้สึกลำบากใจแก่ความเป็นศูนย์กลางมากที่สุด แต่ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบที่แตกต่างจากลักษณะโดยทั่วไปอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการเปิดช่องทางเข้าไปในอาคารทางด้านทิศเหนือขนาดเล็ก การประกอบโครงสร้างบางส่วนที่เป็นโครงหลังคาเข้ากับแกนเสา การกำหนด ผังทิศทางใหม่เน้นด้านหน้าทางทิศตะวันออก รวมทั้งการดัดแปลงให้เป็นที่สุสาน หรือเจดีย์ในยุคหลังที่มีอาคารเข้าไปประกอบเป็นรายละเอียดมากมาย

ประเด็นข้อศึกษาจากรูปแบบที่ปรากฏมีที่มาจากข้อสงสัยมากมายว่า เป็นรูปแบบเจดีย์อย่างไรที่เราเข้าใจแท้จริงหรือไม่ การผสมผสานหลายรูปแบบ ของสถาปัตยกรรมเข้าไปนอกจากทำให้เกิดคำถามถึงความเป็นไปได้ในการ สืบหาและจินตนาการถึงความเปลี่ยนแปลงก่อนหน้าและพัฒนาการตามช่วง เวลาในยุคหลัง (ผุสดี ทิพทัส, 2530) อันเป็นผลให้รูปแบบหน้าที่และความ หมายเปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมทั้งการถูกละเลยความสำคัญ การถูกละทิ้ง หรือการไม่ยุ่งเกี่ยวกับโบราณสถานในที่จำกัดขอบเขตเอาไว้เฉพาะ จึงเป็น ปัญหาในการเสียคุณค่าในการศึกษาสถาปัตยกรรมที่แปลกและพิเศษท่ามกลาง ใจกลางเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยการทำตามอย่างศิลปกรรมแบบประเพณี ซึ่ง พบได้ไม่น้อยมาก ดังนั้นแล้วเจดีย์เก่าบางโพจึงถูกคาดการณ์ว่า การได้เข้าไปสำรวจ ศึกษาอย่างละเอียดต้องจะช่วยในการส่งเสริมการให้คำตอบในหลายประการ

ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมและองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมเองในด้านการออกแบบหรือสร้างสรรค์ที่มีเค้าโครงจากสถาปัตยกรรมแบบประเพณีเป็นส่วนผสมกับการออกแบบหรือสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ (นารถ โภธิประสาธ, 2513) ตัวอย่างที่ทรุดโทรมนี้จึงมีความมุ่งหมายในการนำเสนอให้เป็นที่รู้จักเพื่อทำหยาการศึกษาแบบทางสถาปัตยกรรมไทยใหม่ได้อีกด้วย

ทิศทางการแห่งที่ตั้ง

สภาพพื้นที่ของชุมชนบางโพในส่วนของวัดอนัมมิกายารามได้ถูกรุกล้ำจากอาคารบ้านเรือนชุมชนแวดล้อม ปรากฏทั้งส่วนที่เป็นเจดีย์เก่าขนาดเล็กซากฐานเจดีย์ บางส่วนของสุสานและสิ่งก่อสร้างระดับสุสาน จึงคาดเดาได้ยากว่าแนวคิดในการออกแบบหรือการวางผังพื้นที่แวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเจดีย์เก่าหลังใหญ่นี้เป็นเช่นไร พื้นที่ว่างโดยรอบจึงประชิดทั้งอาคาร มีที่ว่างเป็นทางสัญจรและสวนหย่อมขนาดเล็ก ความหนาแน่นของชุมชนรายล้อมบดบังความโดดเด่นหรือความรู้สึกความเป็นจุดรวมที่สำคัญ มีเพียงข้อสังเกตเกี่ยวกับการวางใกล้ฝั่งแม่น้ำซึ่งมีนัยยะเกี่ยวข้องกับการสัญจร การชุมนุม และการก่อตัวเกิดขึ้นของชุมชนดั้งเดิมของบางโพเป็นแน่ ภูมิทัศน์เดิมนั้นจึงคาดการณ์ว่าเน้นมุมมองที่เห็นผ่านการสัญจรทางน้ำจากทางด้านทิศเหนือหรือเฉียงไปทางด้านตะวันออกตะวันตกเป็นสำคัญ ทิศทางที่เป็นทางเข้าด้านหน้าหรือหรือทำน้ำจึงไม่เห็นร่องรอยปรากฏเหลืออยู่แล้วในปัจจุบัน โดยสภาพพื้นที่ริมตลิ่งที่มีการทำเขื่อนซีเมนต์เป็นกำแพงยกสูง จึงไม่สามารถคาดเดามุมมองและพื้นที่อันสืบเนื่องกับการประกอบวางตำแหน่งของเจดีย์เก่าบางโพได้

ภาพ 1

ผังบริเวณเจดีย์เก่าวัดอนัมมิกายารามติดฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา และชุมชนชาวญวนย่านบางโพ

ภาพ 2

อาณาบริเวณสันนิษฐานของวัดอนัมมิการามเดิม
ปัจจุบันถูกชุมชนรุกล้ำซ้อนทับกับร่องรอยโบราณสถาน

ภาพ 3

เจดีย์เก่าบางโพ (ชื่อเรียกที่รู้จักโดยทั่วไป) กับสภาพความเสื่อมโทรมในปัจจุบันซึ่งรูปพรรณสัณฐาน
ไม่แน่ชัด เนื่องจากชำรุดทรุดโทรมผุพังมาก มีต้นไม้โพธิ์ขนาดใหญ่ปกคลุมส่วนยอดถึงฐาน ถ่ายภาพจาก
ทิศตะวันตก

การกำหนดอายุจากลักษณะภายนอก

มุมมองเกี่ยวกับการเอาารูปลักษณ์เพื่อการกำหนดอายุอย่างคร่าว ๆ โดยประมาณจากลักษณะของรูปแบบและรายละเอียดต่าง ๆ ที่ปรากฏ อาจทำให้คาดเดาได้ว่าน่าจะมีอายุราวในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือประมาณ 200 ปีล่วงมาแล้ว และทั้งนี้รายละเอียด การต่อเติมเสริมหลากหลายวัสดุอาจแสดงให้เห็นการเข้ามาบูรณะต่อเติม คาดการณ์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 สืบมา การเทียบลักษณะรายละเอียดทั้งรูปแบบโครงสร้าง วัสดุ ลวดลาย อาจทำให้รู้สึกคล้อยตามไปตามลักษณะรูปแบบศิลปะแนวพระราชนิยมที่ในการก่อสร้างอาคารตึกและมีส่วนผสมของศิลปะจีนในรายละเอียด (ศิลปะ พีระศรี, 2512) ข้อเสนอพื้นฐานในตำแหน่งของผังโครงสร้างอาคารแปดเหลี่ยมและมีเสาแกนไม้และโครงหลังคาภายใน ชวนให้นึกถึงรูปแบบของป้อมปราการหลังคาตาดกระเบื้องหรือฉาบปูนแบบจีน ผู้เขียนขอเสนอทัศนะส่วนตัวในความเป็นไปได้ที่เจดีย์นี้อยูริมน้ำ อาจมีได้อยู่ในขอบเขตแนวกำแพงพระนครแต่ก็ความเป็นไปได้ที่รูปแบบของสถาปัตยกรรมอย่างง่ายในรูปแบบของป้อมปราการริมน้ำได้ถูกดัดแปลงเสริมยอดและตกแต่งรายละเอียดต่อไปในเวลาต่อมา หากเป็นไปได้ตามลักษณะเช่นนี้ก็จินตนาการไปได้ดีกว่าแต่เดิมเริ่มแรกนั้น ไม่ว่าจะป้อมปราการหรือหลักศาลประจำชุมชนอาจเป็นความตั้งใจในการประสานหน้าที่ไม่จำเพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นคือความเป็นสถาปัตยกรรมหลายสถานะตั้งแต่เริ่มสร้าง และความมุ่งหมายในการสร้างให้มีการใช้งานหลายสถานะนั้นเกิดการใช้งานอย่างเต็มที่หรือไม่หรือเป็นเพียงการสร้างในเชิงสัญลักษณ์หรือแสดงคตความคิดของกลุ่มชนอยู่เท่านั้น ประเด็นนี้อาจวิเคราะห์ที่ไต่ถามเนื่องจากไม่สามารถสืบประวัติความเป็นที่ละเอียดได้แน่ชัดไม่ปรากฏร่องรอยที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้งานอื่นใดนอกจากการแสดงความเชื่อการสถิตทางจิตวิญญาณหรือการระลึกถึง ซึ่งชุมชนในระยะหลังก็ไม่ได้มีความรู้สึกเชื่อมโยงกับความเป็นสถาปัตยกรรมในจุดเริ่มแรก หากแต่ให้ความสำคัญกับวัดอนัมมิกายารามที่บูรณะต่อเนื่องเชื่อมโยงความเจริญรุ่งเรืองอย่างชัดเจนมากกว่า

ลักษณะรูปแบบพิเศษทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์เก่าบางโพ

บานหน้าต่างปัจจุบันหักพังไปเสียหมดแล้ว และตัวเรือนโดยสภาพถูกมองให้รู้สึกเป็นอาคารโถง ซุ้มโค้งหน้าต่างประกอบหน้าจั่วสามเหลี่ยมลัดขึ้นไปเป็นยอดหรือหลังคาคล้ายเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยม จึงทำให้ถูกเรียกว่าเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม ทั้งนี้ถ้าเราพิจารณาหน้าที่การใช้งานในเบื้องต้นก็อาจทราบได้ว่าไม่ได้แสดงความหมายอย่างชัดเจนว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคตการสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุธาตุในพุทธศาสนาตั้งแต่เคยปรากฏมาก่อน (กรมศิลปากร, 2561)

ภาพ 4

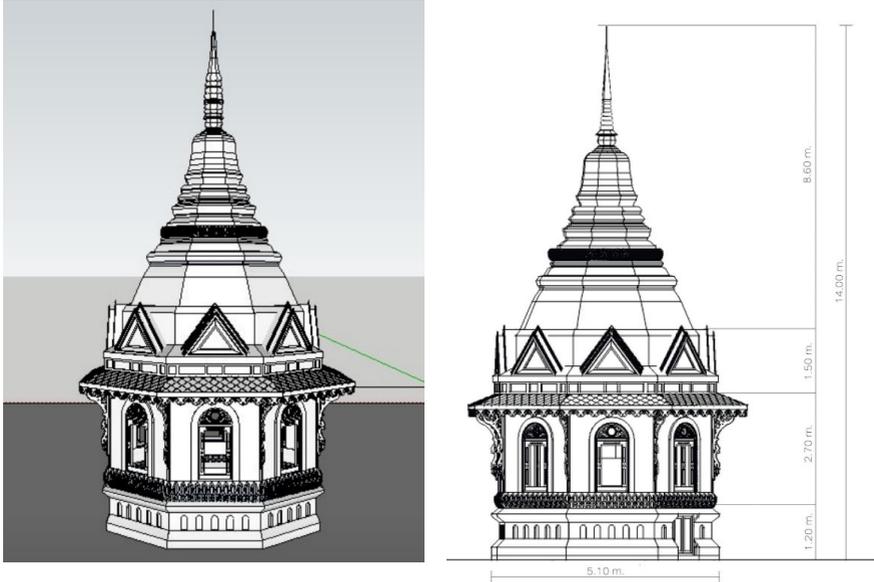
สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของเจดีย์เก่าบางโพ ที่ถูกรุกล้ำเข้ามาประชิดจากชุมชน
ภาพถ่ายจากทิศตะวันตก

แต่อาจเป็นเพราะการหือบยืมเครื่องยอดแบบเจดีย์ จึงเรียก่าเป็นเจดีย์ไป
ทั้งนี้ก็ได้ถือว่าการเรียกเจดีย์นั้นผิดหากมองว่าเป็นพัฒนาการทางรูปแบบ
ที่เปลี่ยนแปลงไปหรือสร้างสรรค์ผิดแบบจากลักษณะรูปแบบทางประเพณี
ก่อนหน้า และเมื่อเวลาผ่านไปกลับมาใช้ประกอบหน้าที่คติเกี่ยวกับการบรรจุ
ธาตุหรือบูชาเช่นเดียวกับเจดีย์ (หรือสถูปในพุทธศาสนา) การพิจารณา
อาคารโถงที่สร้างครอบเสาไม้หลักใหญ่นี้จึงใช้ค่าเทียบเคียงรูปแบบอาคาร
สถาปัตยกรรมไทย เช่น ปราสาท กุฎาคาร ปรางค์ เมรุ ฯลฯ ได้อย่างโดยตรง
ยากลำบาก (โชติ ภัลลณมิตร, 2539) แต่เป็นความน่าสนใจของอาคารหลัง
นี้ที่มีการผสมผสานอันควรพิจารณา จากกระบวนการศึกษาสภาพพื้นที่โดย
รอบของเจดีย์เก่าบางโพและเห็นการจัดการเพื่อเติมขอบเขตของพื้นที่ด้วย
การกันรั้ว ถมพื้น ทำบันได ทำป้ายอธิฐิ ทำซุ้มประตูหน้าหลังในแกนทิศเหนือ
ได้ พิจารณารูปแบบลักษณะความเชื่อมโยงแล้วจะเห็นว่าเป็นการแก้ปัญหา
การใช้งานในยุคหลังหลายเวลาที่เปลี่ยนไปและอาจไม่ผสมผสานกันอย่างกลม
ลื่นกับองค์เจดีย์ ทั้งนี้สิ่งก่อสร้างแวดล้อมขนาดเล็กแม้ไม่มีรายละเอียดวิจิตร
มากแต่ก็คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ต่างจากองค์เจดีย์ที่น่าจะมีการศึกษาราย
ละเอียดเพื่อการเห็นรูปแบบที่แน่ชัด จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาเฉพาะองค์เจดีย์ด้วย
การวัดสัดส่วน ร่างคะเนรายละเอียด และจำลองภาพร่างที่สมบูรณ์ที่แน่ชัด
เพื่อนำมาวิเคราะห์ความน่าจะเป็น ความสมบูรณ์ที่เคยปรากฏ และคุณค่า
ทางการออกแบบ รวมทั้งการคาดการณ์หาคำตอบจากการแก้ปัญหาหรือ
ลักษณะผิดแปลกจากสถาปัตยกรรมไทยในที่อื่น ๆ

ภาพ 5

การศึกษาโครงสร้างที่แน่ชัดด้วยการเขียนแบบจำลองภาพร่างเจดีย์เก่าบางโพ จากร่องรอยโครงสร้างที่ปรากฏเป็นเค้าโครง วิเคราะห์ที่ได้ว่าเป็นเสมือนอาคารโถงเรือนยอดมากกว่าสถูปเจดีย์ ทั้งยังแสดงความน่าสงสัยในการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มยอดขึ้นภายหลัง

หากแบ่งส่วนอาคารเพื่อการศึกษา ฐาน เรือน และยอดหลังคา จะเห็นได้ว่าสัดส่วนฐานมีความสัมพันธ์มากผิดกับความนิยมในการสร้างเจดีย์แบบต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ แม้มีร่องรอยการเทพื้นทับฐานเดิมแต่คาดว่าไม่น่าสูงไปกว่า 50 เซนติเมตร ซึ่งยังแสดงส่วนฐานที่เตี้ยอยู่ดี น่าจะเป็นตึยยืนยันได้ตั้งแต่ต้นว่าไม่ได้แสดงความจงใจเป็นเจดีย์ ฐานบัวเรียบเกลี้ยงบัวคว่ำบัวหงายชุดนี้ที่เรียกว่าฐานปัทม์นั้น (สันติ เล็กสุขุม, 2535) ปรากฏการทำช่องซุ้มโค้งขนาดเล็กเรียงในส่วนท้องไม้คล้ายความนิยมในการทำฐานเจดีย์หรือฐานปราสาทขนาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 3 ถัดขึ้นไปเป็นฐานลายบัวคลุมบันลายเตี้ยบางแต่ถี่ กลีบสลับหว่างกันสามแถว รูปแบบนี้ก็ดูแปลกตาในความนิยมใช้ลายบัวคลุมประดับกับกลุ่มเจดีย์ทรงเครื่องเป็นหลัก (วิโรจน์ ชิวาสุขถาวร, 2562) ส่วนเรือนแต่ละด้านทำเป็นซุ้มโค้งดูเหมือนหน้าต่างยาวถึงชุดฐานโดยรอบ ช่องเปิดหน้าต่างโค้งเกลี้ยงเช่นนี้ไม่ว่าเป็นอิทธิพลการสร้างสรรค์จากจีนหรือตะวันตก

โครงสร้างและองค์ประกอบภายในอาคาร

ความตั้งใจในการสร้างบานหน้าต่างเพื่อใช้พื้นที่ภายในอาคารนั้นคงมิได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ต้น อันเนื่องจากการใช้พื้นที่ภายในค่อนข้างจำกัด อย่างไรก็ตามช่องที่เจาะเป็นทางเข้าบริเวณฐานบัวทิศตะวันออกเป็นส่วนที่น่าจะนำมาพิจารณาว่าเกี่ยวข้องกับการเข้าไปใช้ภายในหรือเพื่อมีวัตถุประสงค์อย่างไรกันแน่

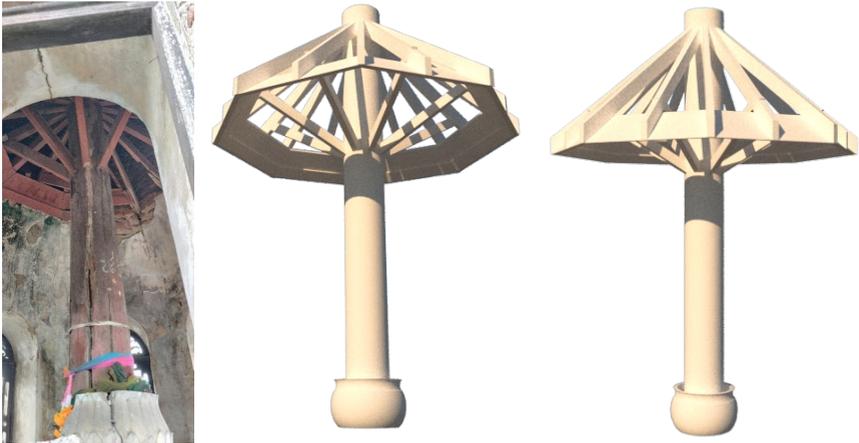
ภาพ 6

การจำลองสภาพ 3 มิติ แสดงช่องเปิดมีประตูไม้ปิด บริเวณฐานบัวทิศตะวันออก

ภาพ 7

โครงสร้างไม้ภายในที่ยึดโยงกับเสาใหญ่แกนกลาง เป็นโครงภายในของยอด และแบบจำลองโครงสร้างรูปตัดที่สมบูรณ์ประกอบด้วยจันทัน 16 อันและ ค้ำยันจากศูนย์กลางของแต่ละด้าน 8 อัน

จากภาพที่ปรากฏแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า แกนหลักเสาขนาดใหญ่ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับการเป็นฐานในการรับน้ำหนักส่วนยอดอย่างมีความจำเป็นไม่ว่าโครงสร้างที่รูปตัดนั้นจะสร้างมาด้วยพร้อมกันกับความมุ่งหมายในการสร้างอาคารครอบเสาหรือไม่ ย่อมสะท้อนความจำเป็นในการสร้างหลังคาหรือยอดอาคารนั้นอันอาจไม่ได้กำหนดหรือวางแผนไว้อย่างแน่ชัด การประดับประดาหรือการตกแต่งอื่นภายในอาคารไม่ปรากฏ และไม่แสดงให้เห็นการใช้งานลักษณะอื่นที่น่าสนใจ นอกจากช่องสี่เหลี่ยมบริเวณฐานบัวทิศตะวันออกที่จำเป็นต้องมุดเข้าเพื่อเข้าไปจัดการภายในเป็นครั้งคราว

ความน่าจะเป็นจากร่องรอยที่เหลืออยู่

เราไม่พบเห็นการประดับตกแต่งด้วยลวดลายหรือวัสดุอื่นให้มีความวิจิตรมากไปกว่าบริเวณที่เป็นตัวเรือนทั้งส่วนที่เป็นฐานล่างและยอดเจดีย์ก็เน้นทรวดทรงที่เรียบง่ายมากกว่าความพยายามในการประดับตกแต่ง แม้จะทำช่องในยุคหลังมาก็ตามที่ ส่วนบริเวณคอสองก่อนซุ้มจั่วเท่านั้นที่ดูเหมือนมีร่องรอยการประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบแบบจีนแต่ไม่สมบูรณ์มีไม่ครบ และแต่เดิมน่าเชื่อได้ว่าแต่ละด้านไม่ต่อเนื่องและไม่เหมือนกันด้วย ทั้งนี้จะมีกระเบื้องเคลือบประกอบเป็นลวดลายหรือมีสีสันจึงมิได้มีความสำคัญต่อ

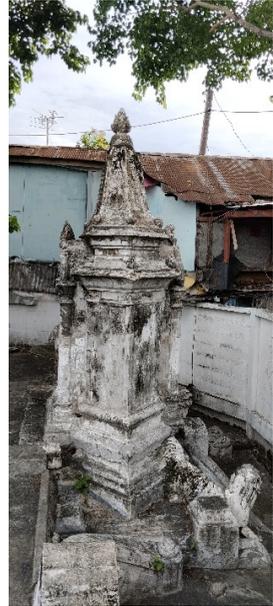
ความสมบูรณ์หรือความงามของภาพรวมมากนักและดูเหมือนว่าเป็นของตกแต่งเพิ่มเติมเท่าที่สามารถหาได้เท่านั้น เรือนอาคารที่ก่ออิฐถือปูนนั้นและไม่นับการใช้งานภายในสำหรับบุคคล โครงสร้างไม้ที่ประกอบกันเข้านอกจากโครงสร้างเสาและหลังคาภายในก็อาจไม่มีความจำเป็นต้องสร้างกันสาดบังฝน ร่องรอยของการทำหลังคาเหนือซุ้มโค้งลักษณะเหมือนต่อเติมเข้ามาประกอบภายหลังทั้งที่ความจริงเมื่อต้องการทรงอาคารตามที่กำหนดแล้วย่อมสามารถกำหนดสร้างด้วยปูนหรือไม้ที่มีโครงสร้างขนาดใหญ่เพื่อความมั่นคงถาวรได้ อาจคาดเดาได้ว่าการทำหลังคาที่เป็นเครื่องไม้คลุมทุกด้านโดยรอบ อีกทั้งการทำค้ำยันเป็นสายฉลุรวมถึงสายประดับในซุ้มเป็นความพยายามในการรับทรงให้จั่วสามเหลี่ยม ตัวเรือนมีหลังคาเด่นชัดและมีความลงตัวมากกว่า จากรูปทรงสันนิษฐานที่ทดลองสร้างภาพสมบูรณ์ของอาคารนั้นจะเห็นได้ว่า ความสำคัญของหลังคาบังสาดเครื่องไม้มุงกระเบื้องว่าเป็นส่วนประกอบที่จะช่วยให้อาคารนั้นลงตัวงดงามมากยิ่งขึ้นแม้ว่าจะเกิดขึ้นจากการแก้ทรงภายหลัง เนื่องจากชั้นหลังคาบังสาดนี้สร้างด้วยโครงไม้ขนาดเล็กสภาพผุพังทรุดโทรมเห็นแต่เพียงร่องรอยที่พอจะเห็นได้ว่าอายุไม่มากนัก แนวทางในการอนุรักษ์และสร้างความสมบูรณ์ของเจดีย์เก่าวัดญวนบางโพนจึงมีความจำเป็นต้องสร้างส่วนประกอบหลังคาบังสาดนี้ประกอบอยู่ด้วย

สถานะการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน

จากร่องรอยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตั้งแต่ความเกี่ยวข้องกับคติหรือประวัติความเป็นมาของพื้นที่ภายในชุมชนบางโพน นอกจากที่เราจะเห็นความไม่แน่ชัดในวัตถุประสงค์ของการสร้างเอง ยังเห็นการปรับเปลี่ยนทำไปใช้ประโยชน์ต่างสมัยต่างเวลากันหลายสถานะในปัจจุบัน จากการคาดเดาว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบจนเกิดลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แปลกไปทั้งรูปแบบและชื่อเรียก ตลอดจนการใช้งานสะท้อนทัศนคติความคิดเกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนี้ต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเคยถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าเป็นเจดีย์หรือไม่ แต่ด้วยเพราะความเกี่ยวข้องกับการเป็นสถาปัตยกรรมทางความเชื่อทำให้การปรับเปลี่ยนการใช้งานที่มีความหลากหลายเกิดขึ้นได้โดยไม่ได้มีความรู้สึกขัดแย้ง มีเพียงรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ดูแปลกออกไปจากความเป็นลักษณะแบบแผนทางประเพณีหรือลักษณะร่วมสมัยในรูปแบบศิลปะยุคเดียวกัน (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2512) ในที่สุดการเรียกเจดีย์หรือการกำหนดให้เป็นเจดีย์ก็ยังคงมีความเด่นชัดมากกว่าการมองแล้วมีความรู้สึกเชื่อมโยงทางรูปแบบกับสถาปัตยกรรมแบบอื่น การปรับเปลี่ยนที่สำคัญและมีผลอย่างมากต่อสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงต่อไปข้างหน้าได้อีก หรือหยุดยั้งความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพื้นที่แวดล้อมกับหน้าที่การใช้ประโยชน์ในพื้นที่เจดีย์เดิม คือการ

ภาพ 8

สิ่งก่อสร้างที่เข้าไปเพิ่มเติมในภายหลังอย่างหลากหลายและไม่เป็นแบบเดียวกัน

จัดการพื้นที่ให้มีขอบเขตที่จำกัดอย่างแน่ชัด การล้อมรั้วแสดงความเป็นเฉพาะอย่างส่วนตัว การถมพื้นที่ ทำบันได การทำซุ้มป้ายเก็บอัฐิ การทำเจดีย์เล็ก ทำซุ้มประตู หน้าหลัง การปรับเปลี่ยนอย่างไม่มีแบบแผนที่แน่ชัดในระยะหลังของการเข้าไปจัดการพื้นที่ใกล้องค์เจดีย์เก่า ทำให้ลักษณะสภาพเปรียบเสมือนสุสาน และมีหน้าที่เพียงเพื่อการใช้งานเช่นนั้นในปัจจุบัน ทั้งที่ความจริงแล้วเราสามารถวิเคราะห์ได้อย่างเข้าใจว่า องค์เจดีย์ที่มีการเปิดซุ้มทุกด้านโล่ง แสดงความเป็นอาคารโปร่งเพื่อให้เห็นแกนเสากายในนั้น เชื่อเชิญให้มองเห็นและเป็นพื้นที่ว่างอันเปิดรับความรู้สึกให้ผู้คนเข้าไปใกล้ชิดได้มากกว่า ไม่ว่าจะเข้าไปสู่ความรู้สึกเช่นไรก็ตาม การเปลี่ยนมาใช้ประโยชน์ในยุคหลังก็ยิ่งกลายเป็นเหตุแห่งความเสื่อมโทรม เนื่องจากการถูกละทิ้งบำรุงดูแลรักษา นั่นเพราะการใช้งานที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ในรูปของสุสานจึงมีนัยยะที่ชวนให้ห่างจากความรู้สึกเข้าไปเยี่ยมใกล้แม่เสากายในเจดีย์จะสามารถเช่นไหว้ได้ก็ตาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจแม้จะถูกเรียกเจดีย์จนกลายเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันด้วยชื่อเรียกนี้อย่างไม่รู้สึกว่ามีผิดแผกจากความเป็นเจดีย์ก่อนหน้าที่มีมา แต่

ความเชื่อมโยงหรือแสดงความสัมพันธ์กับพุทธศาสนานั้นก็ไม่ได้มีความเด่นชัด ความรู้สึกหรือจะปรับเปลี่ยนมาเป็นเจดีย์อย่างเต็มทีนั่นเองที่ดูจะมีปัญหามาก อย่างที่สุดในการทำให้สถาปัตยกรรมนี้เป็นเจดีย์โดยสมบูรณ์ อันเนื่องจากการ จะสถาปนาปรับให้เป็นเจดีย์ด้วยการแสดงองค์ประกอบตามแบบอย่างที่เคย มีมาก่อนนั้นเป็นไปได้อย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น การไม่สามารถทำพระพุทธรูป เข้าไปประดิษฐานตามซุ้มได้อย่างลงตัว (สมคิด จิระทัศนกุล,2546) หรือจะ ปิดทับไปเสียทั้งหมด ดังนั้นแล้วอาจสรุปได้ว่าชื่อเรียกเจดีย์ในกรณีนี้ เป็นแต่ เพียงการเทียบรูปลักษณ์มากกว่าการใช้งานหรือมีวัตถุประสงค์ใหม่เป็นเจดีย์ โดยตรง

สถานภาพปัจจุบันก็ยังคงแสดงให้เห็นว่าไม่ค่อยมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้อง หรือมีนัยยะความหมายใดเกี่ยวกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือสังคมในบริเวณ ย่านบางโพมากนัก เว้นแต่เพียงต้องการสืบสาวความเกี่ยวข้องของการบรรจุ อัฐิในบริเวณที่ต่อเติมไว้เท่านั้น สภาพความทรุดโทรมของเจดีย์เก่าปัจจุบัน อยู่ในสภาพที่ใกล้วิกฤต เกิดความผุพังของปูนบริเวณยอดหรือหลังคา จาก การปกคลุมและเติบโตของต้นไม้เป็นเวลานาน โครงสร้างไม้ที่ต่อเติมชำรุด พังเสียหายเกือบทั้งหมด พอยังให้เห็นถึงความพิเศษของสถาปัตยกรรมนอก แบบที่น่าจะนำมาศึกษาก่อนการอนุรักษ์หรือสร้างเป็นข้อมูลสำหรับการนำ ไปสู่การออกแบบและพัฒนาปรับปรุงต่อไป จึงเป็นที่มาของการรังวัดเพื่อ ทดลองสร้างภาพจำลองที่สมบูรณ์ก่อนการวิเคราะห์คุณลักษณะและคุณค่าที่ จะเกิดประโยชน์

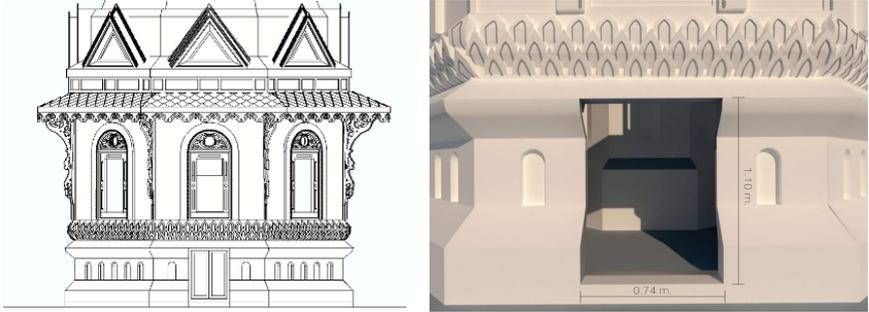
ภาพ 9

การจำลองภาพสามมิติโดยสมบูรณ์ของเจดีย์เก่าบางโพ

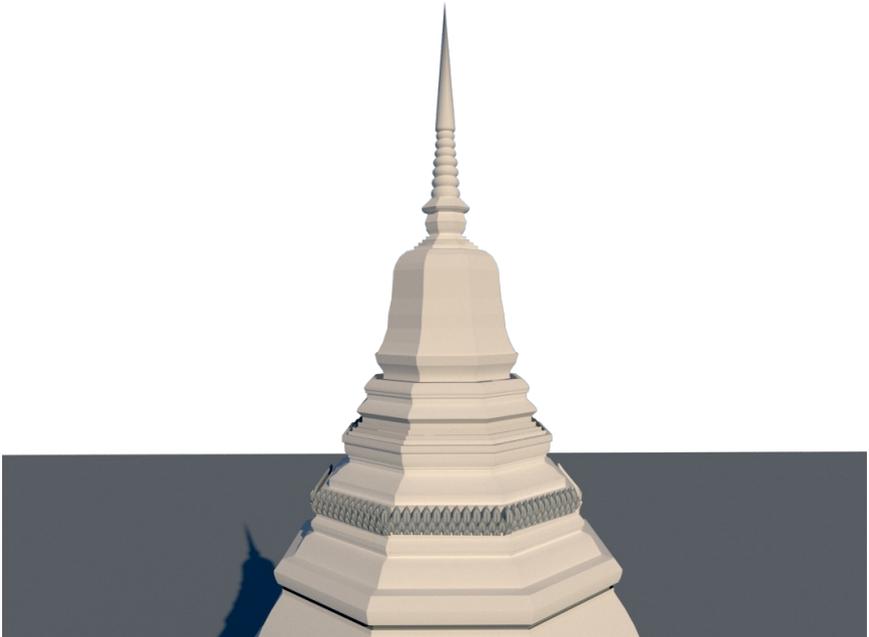
ภาพ 10

รายละเอียดเรือนอาคารและขนาดช่องเปิดได้ฐานบัวฝั่งตะวันออก ใช้เป็นทางเข้าออกเพื่อทำความสะอาด

ภาพ 11

ส่วนยอดหลังคาอาคารที่ถูกทำให้เกิดความเข้าใจเรียกว่า “เจดีย์” ปรากฏ ฐานบัวถลา ต่อขึ้นไปเป็นบัวทองปลิงใหญ่ ถัดไปเป็นฐานบัว 2 ชั้นคล้ายบัวคลุ่ม ถัดไปเป็นฐานบัว 8 เหลี่ยมทองไม้แคบ แล้วทำสายเส้นลวด 3 แถว ต่อด้วยบัวถลา 2 ชั้น ปากกระฉ่องเหลี่ยมเป็นบัวเชิง บัลลังก์ทำบัวถี่ ๆ มีบัวฝาละมี ปล้องโฉนทำบัวเกลี้ยง 7 ชั้น ต่อด้วยปลียอด ยังไม่ปรากฏลักษณะเจดีย์ที่ร่วมสมัยในเวลาเดียวกันนี้ในที่อื่น ๆ

อภิปรายผลจากการศึกษาและการทดลองสร้างภาพเสมือน

กระบวนการวิเคราะห์จรรยาบรรณที่ทดลองสร้างเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์สามารถสรุปผลในประการที่สำคัญอย่างน่าฉงนอยู่แต่เดิมน่า สถาปัตยกรรมหลังนี้ควรเรียกได้ว่าเป็นเจดีย์รีโม้ แม้ว่าการเรียกว่าเจดีย์เป็นที่เข้าใจได้ง่ายจากรูปพรรณสัณฐานและยอมให้เรียกกันโดยทั่วไป แต่หน้าที่การใช้งานย่อมสามารถประจักษ์ได้อย่างชัดเจนแล้วว่าไม่สามารถแทนความหมายหรือหน้าที่การสร้างความรู้สึกแบบเจดีย์ได้ทั้งหมด ความสำคัญของสถานะภายในอันจะเป็นหลักบ้านหลักเมืองหรือหมุดหมายที่สำคัญของชุมชนบางโพเองนั้นยังไม่ปรากฏเด่นชัดและไม่เป็นที่รับรู้ในปัจจุบัน เป็นเหตุแห่งความทุรุดโทรมและการรุกรานเข้ามาของชุมชน เมื่อการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ซ้ำเข้าไปใหม่จนเกิดสถานะเป็นบริบทใหม่ยิ่งทำให้ความเชื่อมโยงกับผู้คนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสร้างความรู้สึกหรือพิธีกรรมตัดขาดออกจากกันเสียมาก ข้อเท็จจริงที่เห็นและทราบกันดีในปัจจุบันคือโบราณสถานที่ทุรุดโทรมลงมากเนื่องจากถูกทิ้งและรกร้างปกคลุมด้วยวัชพืชและต้นไม้ที่ขึ้นขึ้นในสวนเมืองและอยู่ในการดูแลรักษาของวัดอนัมมิกายาราม แต่ได้สร้างขอบเขตการตัดขอบเขตของพระอุโบสถและพื้นที่ของเจดีย์เก่า โดยสภาพพื้นที่แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมากเช่นนี้ การอนุรักษ์เพื่อสร้างสถานะความสำคัญหรือความสมบูรณ์งดงามโดดเด่นของอาคารนี้ย่อมเป็นเรื่องยาก เนื่องจากการจัดการพื้นที่แวดล้อมมีบริบทความหมายและคุณค่าทางจิตใจที่เปลี่ยนไปแล้ว ความสามารถในการอ้างเจดีย์เก่าไว้คือการอนุรักษ์องค์เจดีย์ที่อยู่ในสภาวะวิกฤต มีความเสี่ยงล้มพัง การศึกษาขั้นที่กรูแบบอันน่าสนใจไว้ก่อนจะช่วยให้เห็นการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีลักษณะเฉพาะอันพิเศษอีกรูปแบบหนึ่ง คุณค่าในการศึกษาเพื่อหารูปแบบที่แน่ชัดของเจดีย์เก่าบางโพได้พบกับการออกแบบสถาปัตยกรรมที่นอกแบบประเพณี ผสมผสานจากหลายเชื้อชาติซึ่งพบได้ไม่บ่อยนักในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ และไม่เกี่ยวข้องกับความพยายามเชื่อมโยงหรือมองหาพัฒนาการในรูปแบบก่อนหน้าอย่างค่อยเป็นค่อยไป การเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเป็นอย่างหนึ่งทั้งรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆเพื่อสร้างความสมดุลลงตัว (เฉลิม รัตนทัศนีย์, 2539) ต่อมาสถานะความหมายเป็นอย่างหนึ่งหรือผสมหลายสถานะปน ๆ กันนั้นอาจเป็นแบบอย่างของความจำเป็นในการดัดแปลงหรือเปลี่ยนสถานะตามสมัย มิเช่นนั้นแล้วอาจไม่สามารถทิ้งร่องรอยรูปแบบให้เหลืออยู่ในปัจจุบันเลยก็เป็นได้เพราะหากหมุดหมายของพื้นที่ที่หมดความสำคัญลงโดยไม่ประกอบความเชื่อไว้บ้างอาคารหลังนี้อาจถูกรื้อทิ้งเสียไปแต่นานแล้ว

ความรู้จากการศึกษาภาพความสมบูรณ์สถาปัตยกรรมนอกแบบประเพณีจากความเสื่อมสภาพของพื้นผิวและส่วนประกอบอาคารที่หักพังหายไป

อีกทั้งยังปกคลุมด้วยวัชพืช ทำให้ไม่สามารถบอกความชัดเจนของความเป็นแบบอย่างเฉพาะของการออกแบบและการสร้างสรรค์อาคารหลังนี้ นอกจากความสับสนและผ่องปรนสู่ความเป็นสถาปัตยกรรมที่มีหลายสถานะ การหา รูปแบบที่แน่ชัดก็เป็นส่วนหนึ่งในการประเมินความงาม ความลงตัว ว่าสอดคล้องเหมาะสมหรือไม่ที่ควรนำมาใช้พัฒนาต่อหรือทำซ้ำ ในเบื้องต้นนั้นการศึกษายังไม่ได้นำไปสู่การวิจารณ์ลักษณะทางสุนทรียภาพหรือเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมไทยประเพณีอื่น ๆ หากเพียงว่าสามารถเป็นตัวอย่างของการนำไปประยุกต์ใช้ ปรับปรุงความรู้และเป็นข้อมูลในการเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมไทยที่อาจมีการสร้างสรรค์ใหม่ในแนวทางเดียวกันนี้ จากการสร้างภาพจำลองสามมิติที่สมบูรณ์ให้คำตอบว่า โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมโดยรวมนั้นยังคงรักษาสัดส่วนองค์ประกอบหลักไว้ได้อย่างที่ดูเหมือนเจดีย์หรืออาคารที่มียอดแหลมอย่างไทยประเพณี แต่ในรายละเอียดแล้วกลับปรากฏว่าเป็นความพลิกแพลงและลูกเล่นในความพยายามสร้างสรรค์ที่ไม่ใช่ระเบียบกฎเกณฑ์แบบเดิมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบลวดบัว ลายบัวกลุ่มประดับ การผสมโครงสร้างไม้ เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสี แม้ในปัจจุบันก็ถือเป็นความคิดที่แหวกแนวอันเนื่องด้วยอยู่ใกล้เคียงพื้นที่แวดล้อมแบบอย่างอิทธิพลช่างหลวงหรือช่างในราชสำนักในเวลาร่วมสมัยกัน เจดีย์แก้ววัดญวนบางโพนี้อาจเป็นความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนเองที่ชุมชนบางโพปัจจุบันได้ลิ้มเลือนและถูกกลืนกลายไปแล้วในสายวัฒนธรรมปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2561). *องค์ความรู้เรื่องรูปแบบ ลวดลายประดับ และวัสดุก่อสร้าง ของปราสาทค์สมัย
อยุธยา. เทียนวัฒนา*
- เฉลิม รัตนทัศนีย์. (2539) *วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง*
- โชติ กัลยาณมิตร. (2539) *สถาปัตยกรรมไทยเดิม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
- นารถ โปธิประสาท. (2513) *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. ไทยวัฒนาพานิช*
- ผุสดี ทิพพัส. (2530). *หลักเบื้องต้นในการจัดองค์ประกอบในสถาปัตยกรรม. ไทยวัฒนาพานิช*
- วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร. (2562). *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย:พัฒนา แนวความคิด และการคลี่คลาย
รูปแบบ. อภิชาติการพิมพ์*
- ศิลป์ พีระศรี. (2512). *ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลป์ แปลและเรียบเรียงโดย เขียน ยิ้มศิริ. สยาม
การพิมพ์*
- สมคิด จิระทัศน์กุล.(2546). *คติ สัญลักษณ์ และความหมาย ของซุ้มประตู-หน้าต่างไทย. อมรินทร์พริ้น
ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง*
- สันติ เล็กสุขุม. (2535). *เจดีย์. มติชน*
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2512). *สถาปนิก สถาปัตยกรรมและแบบแผนนิยม. กรุงสยามการพิมพ์*